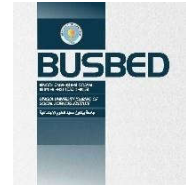

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 01.06.2022

Kabul Tarihi : 12.10.2022

Düzeltilme Tarihi : 26.10.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1124328>

OSMANLI DEVLETİ'NDE TEMEL EĞİTİM KURUMLARININ YAYGINLAŞTIRILMASI: BURSA VALİ MUAVİNİ YUSUF BAHAEDDİN'İN LÂYİHASI VE TÂLİMATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Abdullah CENGİZ¹

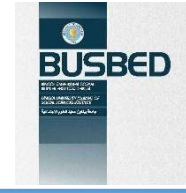
ÖZ

XIX. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî, idarî, ekonomik ve sosyal alanda birçok sorunla karşı karşıya kaldığı dönem olmuştur. Bu dönemde mezkûr alanlardaki sorunların halledilmesi için devlet adamları ve önemli şahsiyetler tarafından çözüm önerilerinin bulunduğu lâyiha ve/veya tâlimat hazırlanarak Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuştur. Bu lâyiha ve tâlimatlardan birini de Bursa Vali Muavini Yusuf Bahaeddin hazırlamıştır. Yusuf Bahaeddin, Anadolu'daki ziyareti esnasında halkın eğitime olan ilgisizliğini görmüştür. Halkın bu kötü durumdan kurtulması amacıyla Anadolu'nun her yerinde temel eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ve daha önce açılan ibtidâî mekteplerin de ıslah edilmesi gerektiğini düşünmüştür. İbtidâî mekteplerin yaygınlaştırılması ve mevcut mekteplerin ıslahı için Yusuf Bahaeddin tarafından hazırlanan lâyiha; mukaddime, ibtidâî mekteplerin yapımı ve mekteplerdeki eğitim-öğretim usulü, maârif gelirleri ve maârif komisyonu başlıklarından oluşmuştur. Tâlimat ise muallimlerin, müfettişlerin, bevvapların, sınıf başlarının, talebelerin vazifelerinden ve talebelere verilen ödül ve ceza konularından ayrıca mekteplerin genel yapısından meydana gelmiştir. Bu çalışmada lâyiha ve tâlimatta tespit edilen konular değerlendirilerek dikkate sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Temel Eğitim, Lâyiha, Tâlimat.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, abdullah.cengiz@dicle.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0002-3484-2308>.

Article Type : Research Article
Date Received : 01.06.2022
Date Accepted : 12.10.2022
Revision Date : 26.10.2023

EXPANDING BASIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE OTTOMAN STATE: AN ASSESSMENT ON THE REPORT AND INSTRUCTIONS OF BURSA VICE GOVERNOR YUSUF BHAEDDIN

Abdullah CENGİZ¹

ABSTRACT

XIX. The second half of the century was the period when the Ottoman Empire faced many problems in the political, military, administrative, economic and social fields. In this period, a statement and/or instruction was prepared by statesmen and important personalities in order to solve the problems in the aforementioned areas and Sultan II. It was presented to Abdulhamid. One of these statements and instructions was prepared by Bursa Deputy Governor Yusuf Bahaeddin. During her visit to Anatolia, Yusuf Bahaeddin saw the indifference and ignorance of the people in education. In order to get rid of this bad situation, she thought that basic education institutions should be expanded all over Anatolia and the primary schools that were opened before should be reformed. Report prepared by Yusuf Bahaeddin for the dissemination of primary schools and the improvement of existing schools; It consisted of the titles of introduction, construction of primary schools and education-teaching method in schools, education revenues and education commission. The instruction, on the other hand, consisted of the duties of teachers, inspectors, teachers, class heads, students, the rewards and punishments given to students, and the general structure of the schools. In this study, the issues identified in the report and the instruction were evaluated and tried to be brought into consideration.

Keywords: Ottoman State, Basic Education, Report, Instruction.

¹ Assistant Prof. Dr, Dicle University, Faculty of Theology, abdullah.cengiz@dicle.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3484-2308>.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren eğitime büyük önem vermiş, örgün ve yaygın eğitimini medreseler ve sıbyan mektepleri vasıtasıyla yürütmüştür. Osmanlı'da bir çocuğun ilk tahsilini gördüğü yer olan sıbyan mektepleri, XVII. yüzyıla kadar başarılı bir şekilde varlığını korumuştur. Ancak eğitim alanındaki bu çalışmalar, dâhili ve harici sebepler yüzünden XVII. yüzyıldan itibaren aksamaya başlamış ve gittikçe kötüleşmiştir (Kazıcı, 2014, s. 57-116). Sıbyan mektepleri, tarih boyunca merkezi bir yönetim ve ortak bir müfredat sistemi olmadan eğitim faaliyetlerini yürütmeye çalışmıştır. Bu eksikliğin giderilmesi ve temel eğitim kurumu olan sıbyan mekteplerinin bir düzene sokulması için III. Selim (1789-1808), 1804 yılında ferman çıkarmıştır (BOA, C.MF. 85/4225). Sıbyan mekteplerinin ıslahı için atılan bir diğer adım ise II. Mahmud (1808-1839) tarafından 1824 yılında ilan edilen "Talim-i Sıbyan" adlı ferman olmuştur. Bu fermana göre, mektebe gitme dönemindeki çocukların herhangi bir yerde çalıştırılmaması, esnaf veya ustanın da bu çocukları çirak olarak yanlarında tutmamları gerektiği ve çocukların temel eğitim alma yaşı geçmeden sıbyan mekteplerine gitmeleri gerektiği belirtilmiştir (Mahmud Cevad, 2002, s.1-2). Ancak bu fermanın uygulanması, iç (yeniçeri ocağının kaldırılması) ve dış (savaşlar) sebeplerden yüzünden akim kalmıştır (Akyüz, 2010, s.152). 1838 yılında Meclis-i Umûr-ı Nâfia, sıbyan mekteplerin gelişmesi için önemli kararlar almış ise de sıbyan mekteplerinin idaresi Şeyhülislamlığa bırakıldığından istenilen değişiklikler yapılamamıştır (Gelişli, 2002, s.46). Meclis-i Muvakkat, sıbyan mekteplerinin ıslahı için 1845 yılında lâyiha hazırlamıştır (BOA, İ.MSM. 25/653). Bu lâyihada, ıslahatın öncelikle mahalle mekteplerinde yapılması, muallimlere okutacakları derslerle ilgili birer tâlimat hazırlanması, muallimlik vazifesini tecrübeli ve güvenilir kişilere verilmesi, talebelerin eğitim seviyesinin belirlenebilmesi için mektebe imtihan usulünün getirilmesi gibi maddeler yer almıştır. Maârif-i Umûmiyye Nezâreti, 1847 yılında sıbyan mektebi muallimlerine rehber olarak talimâtnâme¹ hazırlamıştır. Ancak maddi yetersizlik ile tecrübeli ve güvenilir muallimlerin sayısının az olmasından dolayı mezkûr talimâtnâme uygulanamamış ve sıbyan mekteplerinde eski usulde eğitime devam edilmiştir (İhsanoğlu, 1998, s.303).

1863 ve 1864 yılında da gerekli adımlar atılarak nizamname hazırlanmış ancak teoriden ileriye gidilememiştir (İhsanoğlu, 1998, s.304). Sıbyan mekteplerinin ıslahı için 1869 yılında Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi (Düstûr, Birinci Tertip, c. II, 184-219) ilan edilmiştir. Daha önce hazırlanan talimâtnâme veya lâyihalarda olduğu gibi 1869 Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'ne de "ilköğretimin zorunluluğu" şartı eklenmiştir. Yine, mahalle ve karyelerde sıbyan mektebinin açılması, bu mekteplerin masraflarının mahalle veya karye halkı tarafından karşılanması, mektebe başlama yaşı kızlarda 6-10, erkeklerde 7-11 yaşlarında olması kararlaştırılmıştır (Yazıbaşı, 2014, s.63). Osmanlı Devleti, 1869 Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nin ilanından sonra hem sıbyan mekteplerinin usul-ı cedid² üzerine ders veren duruma getirmek için program ve tâlimatnâmeler hazırlamış hem de sıbyan mekteplerinden hariç mezkûr program ve tâlimatnâmenin uygulanacağı ibtidâî mekteplerin açılmasına karar vermiştir (Kodaman, 1991, s.67). Bu karar üzerine 1872 yılında İstanbul'da Nuru Osmaniye Camii içinde Numune İbtidâî Mektebi adıyla ilk modern temel eğitim kurumu açılmıştır (BOA, MF. MKT. 17/25; İhsanoğlu, 1998, 305). Bu mektepten sonra Simkeşhane (BOA, MF. MKT. 21/51) ve Saraçhane'de (BOA, MF. MKT. 21/11) de ibtidâî mektebi açılmış ve böylece İstanbul'da ibtidâî mekteplerin sayısı artırılmaya çalışılmıştır. İstanbul'da ibtidâî mekteplerinden güzel sonuçlar elde edilmesi üzerine bu mekteplerin İstanbul haricinde tüm Osmanlı topraklarında da açılmasına karar verilmiştir (Kodaman, 1991, s.70-72). Bu girişimin neticesinde Osmanlı eğitiminde, geleneksel metodun uygulandığı "usul-i atik" sıbyan mekteplerin yanında modern metodun uygulandığı "usul-i cedid" ibtidâî mektepleri ile ikili bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu yüzden 1879 yılında Osmanlı'da temel eğitim, Mekatib-i Sıbyaniye ve Mekatib-i İbtidâîye olarak iki daireye ayrılmıştır. Ancak Maarif Nezareti, bu ikiliğe son vermek için Mekatib-i Sıbyaniye'yi 1882 yılında kaldırmış ve böylece sıbyan mekteplerini ibtidâîye dönüştürmeye çalışmıştır (İhsanoğlu, 1998, s.306).

1869 Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nin ilanyla hem sıbyan mekteplerinin ıslah edilerek ibtidâî mekteplerine dönüştürülmesi hem de yeni ibtidâî mekteplerin açılması kararlaştırılmış ise de bu karar, vilâyetlerde pek uygulanamamıştır. Tanzimat döneminde rüşdiye mekteplerin açılmasına önem verilmesi nedeniyle II. Abdülhamid dönemine kadar, ülke genelinde iki yüzden fazla ibtidâî mektebi açılmamıştır. II. Abdülhamid ise Osmanlı Devleti'nin her yerinde ibtidâî mekteplerin açılmasına gayret göstermiştir. (Kodaman, 1991, s.77-79). Osmanlı Devleti'nin en küçük karyesindeki sıbyan mekteplerinin geleneksel metottan modern metoda dönüştürülerek ibtidâî mekteplerin sayısının artırılması ve bu ibtidâî mekteplerin eğitim-öğretiminin güzel olması için de hem devlet tarafından hem de özel şahıslar tarafından talimâtnâme ve lâyihalar hazırlanmıştır (Oğuz, 2007).

¹ *Ef'âlin Talim ve Tadrîs ve Terbiyelerine Ne Vechile Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtib-i Hâce Efendilere İtâ Olunacak Talimât (İstanbul 1263/1847).*

² *Ders araç ve gereçleri konusunda yenileşme, özellikle, muallimlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemleri uygulaması demektir (Akyüz, 2010, s. 207).*

Lâyiha, Arapça asıllı bir kelimedir ve “*düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi*” anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde lâyiha, rapor ve taslak olmak üzere iki ayrı belge türü için kullanılmıştır. Rapor mahiyetindeki lâyihalar kendi içinde birkaç gruba ayrılır. Birincisi; ıslahat lâyihaları olup herhangi bir konuda düşünülen ıslahatın bir kişi veya daire tarafından hazırlanmasıdır. İkincisi; bir memuriyet veya teftiş sonrasında tespit edilen hususların kaleme alınmasıdır. Üçüncüsü; bir mesele hakkında görüş bildirilmesidir (Kütükoğlu, 2003, s.116). Bursa Vali Muavini Yusuf Bahaeddin'in hazırlamış olduğu lâyiha da üçüncü gruba girmektedir (BOA, Y.MTV, 115/39).

2. YUSUF BAHAEDDİN'İN LÂYİHA VE TÂLİMATI HAZIRLAMANEDENİ

Bursa Vali Muavini Yusuf Bahaeddin, Anadolu'da Yozgat'ın da içinde bulunduğu birçok şehri ziyaret etmiş ve bu esnada mezkûr şehirlerin temel eğitimiyle alakalı notlar almıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitimin gelişmesi için kısa zamanda önemli adımlar atıldığı ve bu adımlardan birini de ibtidâî mekteplerin oluşturduğu notlarında yer almıştır. İbtidâî mekteplerin geliştirilmesi ve sayısının artırılması için halktan toplanan yardımlar ve evkaf-ı münderise gelirleri tahsis edilmiş ise de bu gelirler, yetersiz gelmeye başlamıştır. Bu yüzden temel eğitim kurumların açılmasında zorluk yaşandığı ifade edilmiştir. Hâlbuki Osmanlı'daki eğitimin temeli ve başlangıcı olan ibtidâî mekteplerin açılmasının önemini bilen Yusuf Bahaeddin, Anadolu'daki insanların cehalet sebebiyle temel İslami hükümlere bile vakıf olmadıklarını ve bir takım batıl fikirlere sahip olduğunu mezkûr ziyareti sırasında görmüştür. Anadolu'daki karye ve kasabalarda temel eğitime çok fazla ihtiyaç olduğunu gören Yusuf Bahaeddin, Anadolu'nun en küçük yerinde bile ibtidâî mekteplerin açılması gerektiğini düşünmüş ve bunun için de lâyiha hazırlanmasına ihtiyaç duymuştur (BOA, Y.MTV, 115/39).

Maarif Nezareti, mevcut ibtidâî mekteplerin eğitim-öğretimine dair tâlimatı daha önceden hazırlamıştı. Ancak bu tâlimatta, muallim, hademe ve talebelerin vazifeleri, talebelere mücâzât (ceza) ve mükâfat (ödül) gibi hususlar yeterince açıklanmamıştı. Bu sebeple mekteplerdeki muallimlerin çoğu, vazifelerini kendiliğinden yapabilecek iktidarda olmadığından ibtidâî mekteplerin eğitim seviyesinin farklı olduğunu ve yine tüm mekteplerde aynı yöntemle eğitim verilmediğini gören Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mektepler için gerekli bir tâlimatın hazırlanmasının gerekliliğini belirtmiştir. Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mektepleri için gerekli tâlimatı hazırlamış ve bu tâlimatı, Maarif Nezareti'nin evvelki tâlimatına ilave edilmesi için lâyiha ile birlikte H. 9 Receb 1312 (M. 6 Ocak 1895) tarihinde Mâbeyn-i Hümâyün Baş Kitâbetine göndermiştir (BOA, Y.MTV, 115/39).

3. MAÂRİF NEZARETİ'NİN LÂYİHA VE TÂLİMATI KARŞITUTUMU

Osmanlı Devleti'nin tüm topraklarında temel eğitim kurumların iyileştirilmesi ve sayısının artırılması için Bursa Vali Muavini Yusuf Bahaeddin'in hazırladığı lâyiha ve tâlimat, Maarif Nezareti tarafından değerlendirilmiştir. Yusuf Bahaeddin'e göre en önemli husus, temel eğitim kurumlarının giderleri için Müslim halktan toplanan müsakkafat ve aşar vergisi %25 oranında artırılmalı ve her karyeden aynı oranda toplanmalıdır. Ayrıca bu gelirlerin teftiş edilmesi için de müfettiş, kâtip ve sandık emini gibi memurlar tayin edilmelidir. Ancak Maarif Nezareti, halktan toplanan müsakkafat ve aşar vergisinin artırılmasına ve her karyeden aynı oranda toplanmasına bazı sebeplerden dolayı karşı çıkmıştır. Buna göre, Osmanlı Devleti'nde idâdî ve aliye mekteplerin masraflarının karşılanması için Müslim halktan maarif hisse îanesi ile aşar ve müsakkafat vergisi adı altında para toplanmaktadır. Eğitim adına toplanan paraya %25 oranında zam yapılması fakir Müslim halkın şikâyetine neden olacaktır. Diğer taraftan halktan toplanan vergi oranı, karyelerin maddi durumuna (zengin-fakir) göre az veya çok olarak değişiklik göstermektedir. Yeni düzenleme ile her karyeden aynı oranda vergi istenilseydi tepkiyle karşılanacaktı. Yusuf Bahaeddin, karyelerden müsakkafat vergisinin toplanması için maarif hisse memurlarının vazifelendirileceğini belirtse de Maarif Nezareti, mezkûr memurların hakkıyla halktan gerekli parayı tahsil edemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca vazifeli memurların hem halktan yeterince vergi toplayamaması ve toplanan paranın da memurların maaş ve masraflarına gideceğini belirten Maarif Nezareti, bu durumun halkın hoşnutsuzluğuna neden olacağını ve bu yüzden de mezkûr zammın uygun ve caiz olmayacağını ifade etmiştir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Yusuf Bahaeddin'e göre ikinci önemli husus, temel eğitim programının plan ve düzen içerisinde yürütülmesidir. Yusuf Bahaeddin, Osmanlı Devleti'ndeki mevcut ibtidâî mekteplerin eğitim-öğretimine dair tâlimatın yetersiz olduğunu belirterek muallim, hademe ve talebelerin vazifeleri ile talebelere mücâzât ve mükâfat gibi hususlar hakkında tafsilatın çok az olduğunu ifade etmiştir. Bu eksikliğin mezkûr mekteplerin aynı seviyede eğitim vermesini engellediği ve bu yüzden tâlimata ciddi ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Ancak Maarif Nezareti, Yusuf Bahaeddin'in ibtidâî mekteplerin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması için hazırladığı tâlimatın, Maarif Nezareti'nce daha önce düzenlenen tâlimat ve programların aynısı olduğunu ve bu programlardan ciddi şekilde yararlanarak hazırladığını ifade etmiştir. Yusuf Bahaeddin'in hazırladığı tâlimatta yeni şeyler olmadığını gören Maarif Nezareti, bu tâlimatın değerlendirmeye alınmamasına karar vermiştir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Diğer taraftan Maarif Nezareti, “*ibtidâî mekteplerin sayısının artırılması ve ıslahı*” kapsamında ibtidâî mektepleri açmaya çalışmış ve bu mekteplerin maddi yönden sıkıntı çekmemesi için de evkaf-ı münderise ve avarız akçesi vb. gelirleri, fakir köylerdeki mekteplere göndermiştir. Her karyede mescit bulunmakta ve bu mescitlerde imamlar, karye çocuklarına temel eğitim vermekteydi. Bu karyelerdeki mescit ya da mekteplere darümualliminden mezun muallimlerin tayin edilmesinin mümkün olmadığını belirten Maarif Nezareti, köy imamlarını kazalara getirterek oradaki rüşdiye mekteplerinde mezkûr imamlara usul-ı cedid dersleri verildiğini ifade etmiştir. Bu imamlar, yeni usulü öğrendikten sonra mescit veya mekteplerde talebelere ders vermeye başlamış ve bu sayede muallim ihtiyacı giderilmiştir. Maarif Nezareti, Osmanlı Devleti’nde kırk bine yakın karye bulunduğunu, gerekli maddi yardımlarla bu yaklaşık yirmi altı bin karyede ibtidâî mekteplerin açıldığını, geri kalan karyelerde de ibtidâî mekteplerin açılması için gerekli adımların atılacağını belirtmiştir (BOA, Y.MTV, 115/39).

4. LÂYİHANIN İÇERİĞİ

Lâyiha, mukaddime, ibtidâî mekteplerin yapımı ve mekteplerde eğitim usulü ile muallim ve hademelerin durumu, gelirler, maarif komisyonları, hatime ve değerlendirme olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

4.1. Mukaddime

Osmanlı eğitiminde önemli yeri olan ibtidâî mekteplerin yapımında ve idaresinde halkın desteği büyük olmuştur. İbtidâî mekteplerinde görev yapan muallimler, halktan aldığı ücret karşılığında talebelere eğitim vermiş ve bu yüzden talebelerin eğitim düzeyinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ancak halkın yardımlarının da zamanla yetersiz gelmeye başlaması üzerine mekteplerdeki eğitim-öğretim daha da kötüleşerek düzensiz ve yetersiz hale gelmiştir. Hatta maddi yetersizlik yüzünden bazı karyelerde hiçbir mektep açılmamış ve bu karyelerdeki halk, eğitimden mahrum kalmışlardır. Bu sebeplerden dolayı halkın eğitim nimetinden faydalanması amacıyla her yerde ibtidâî mektepleri açılmalı ve bu mekteplerin idaresi için gerekli para da devlet tarafından karşılanmalıdır (BOA, Y.MTV, 115/39).

4.2. İbtidâî Mekteplerin Yapımı ve Mekteplerdeki Eğitim-Öğretim Usulü

Osmanlı Devleti’nde ibtidâî mektepleri sadece erkekler için ve belli bölgelerde açılması yerine tüm şehir, kasaba ve karyelerde hem erkekler hem de kızlar için açılmalı ve bu sayede herkes eşit bir şekilde eğitim almalıdır. Bir karyede ibtidâî mektebi, cami yakınına yapılmalı, karyede cami yok ise hem cami hem mektep yan yana yapılmalıdır. Bir karyede ibtidâî mektebi sayısı o karyenin hane sayısına göre belirlenmelidir. Buna göre kız ve erkekler için ayrı olacak şekilde hane sayısı yüz olan karyelerde bir, hane sayısı yüzden fazla olan karyelerde ise her yüz haneye bir mektep olmak üzere lüzumu kadar ibtidâî mektebi açılmalıdır. Eğer karyelerde kız çocuklarına müstakil bir mektep yapılamazsa kız çocukların eğitimden mahrum kalmaması için kız çocukları erkek mektebine kabul edilmeli ve bunlar, mektepte ayrı bir yere oturtulmalıdır. Kız ibtidâî mekteplerine gelir olması için kız mekteplerinde usta kadınlar aracılığıyla son sınıf talebelerine halı, kilim, seccade gibi önemli eşyaların yapımı öğretilmelidir. Bu uygulama ilk önce şehir ve kasabalardaki kız ibtidâî mekteplerinde daha sonra ise karyelerdeki kız ibtidâî mekteplerinde uygulanmalıdır (BOA, Y.MTV, 115/39).

İstanbul Darümuallimin/darümuallimattan mezun muallimler görevlendirilerek vilayet, kaza ve nahiye merkezlerinde darümuallimin/darümuallimatlar açılmalıdır. Bu mekteplerden mezun olacak muallimler, karyelerdeki ibtidâî mekteplerine tayin edilmelidir. İbtidâî mektebinde bir muallimin idaresine kırk talebe verilmelidir. Bu yüzden mektepteki talebe sayısı kırktan fazla ise mektebe gereği kadar muallim tayin edilmelidir (BOA, Y.MTV, 115/39).

İbtidâî mekteplerindeki muallimlere maarif idaresince herhangi bir ücret ödenmediğinden muallimler, her bir talebeden farklı miktarlarda ücret almaktaydı. Bu yüzden muallim, fazla ücret almak için kırktan fazla talebeye ders vermekteydi. Ayrıca muallim, az ücret veren talebeye az, fazla ücret veren talebeye daha fazla ilgi gösterdiğinden talebeler arasında eğitim farkı ortaya çıkmaktaydı. Bu olumsuz durumun engellenmesi ve muallimlerin mektepteki eğitimini hakkıyla yapması için muallimin ders verdiği talebe sayısı kırkı geçmemeli ve muallimlerin maaşı devamlı olarak maarif idaresince verilmelidir. Şehir ve kasabadaki ibtidâî mekteplerindeki muallim evvellerine iki yüz elişer, muallim sani ve salislerine iki yüzer, karye mekteplerindeki muallimlere yüz ve bevvaplara ise seksen kuruş maaş verilmelidir. Maarif idaresinin gelirleri müsait olursa muallimlerin maaşlarına elişer ve bevvabların maaşına yirmişer kuruş zam yapılmalıdır (BOA, Y.MTV, 115/39).

İbtidâî mekteplerinde eğitim gören talebelerin Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde mektebe devam durumu ile ilgili geniş hükümler bulunmakta ve talebeler bu hükümler çerçevesinde mektepteki eğitimlerine devam etmektedirler. Ancak göç mevsiminde ailesine yardım eden köy çocuklarının mektebe devam durumu, maarif komisyonlarınca o esnadaki şartlara göre karar verilmelidir (BOA, Y.MTV, 115/39).

İbtidâî mekteplerinde maddi durumu kötü olan talebelere kitap ve risaleler, maarif komisyonu tarafından meccanen verilmelidir. Kitap ve risalelerin maddi durumu gerçekten kötü olan talebelere verilmesi için şu yöntem uygulanmalıdır: Talebenin fakir olduğuna dair belge, muhtar ve ihtiyar meclisi tarafından hazırlanmalı ve bu belge, mektepteki muallim tarafından da tasdik edilmelidir. Fakir olmadığı halde fakirmiş gibi belge hazırlanarak kitap ve risaleleri alan talebenin sahtekârlık durumu tespit edilir ise talebeye verilen kitap ve risale ücretinin iki katı, belgeyi hazırlayan ve imzalayanlardan alınmalıdır (BOA, Y.MTV, 115/39).

Osmanlı Devleti'nde birçok salgın hastalıklar çıkmakta ve bu hastalıklarla mücadele etmek amacıyla devlet tarafından bir takım tâlimatlar hazırlanmaktadır. Ancak halkın ilgisiz ve eğitimsizliği yüzünden salgın hastalığın yayılmasında zorluk yaşanmaktadır. Salgın hastalıklarla mücadele etmek için mekteplerde sıhhat risalesi dersi ve ayrıca ziraatın gelişmesi için de ziraat risalesi dersi okutulmalıdır (BOA, Y.MTV, 115/39).

4.3. Maârif Geliri

İbtidâî mekteplerin maddi ihtiyaçları ve muallimlerin maaşları evkaf-ı münderise, halktan toplanan para ve zahireden karşılanmakta ise de bu maddi gelirler yeterli gelmemekteydi. Öyle ki şehir ve kasabadaki muallimler, maarif sandığından düzenli maaş alırken karyelerdeki muallimler, eğitim verdiği talebe sayısına göre karye halkından ücret almaktaydılar. Bu yüzden karyedeki muallimler, daha fazla ücret ya da zahire yardımı alabilmek için mektepteki talebe sayısını artırma yoluna gitmekteydiler. Söz konusu durumun engellenmesi amacıyla karyelerdeki muallimler de dâhil olmak üzere tüm muallimlerin maaşları düzenli ve yeterli bir şekilde ödenmelidir. Mezkûr maaşın muallimlere ödenebilmesi için de şehir, kasaba ve karyelerdeki arazi ve müsakkafat vergisine yüzde yirmi beş zam yapılmalıdır. Arazi ve müsakkafat vergisine yapılacak olan zam, vergi idaresince kayıt altına alınmalıdır. Arazi ve müsakkafat vergisi için defter tutulmalı ve bu defter, her senenin şubat ayı içinde mahalli maarif komisyonuna gönderilmelidir (BOA, Y.MTV, 115/39).

4.4. Maârif Komisyonu

Osmanlı Devleti'nin taşra vilayet merkezlerinde vali, sancakta mutasarrıf, kazalarda kaymakamların başkanlığında maarif komisyonları oluşturulmalıdır. Bu komisyonda üye olarak maarif müfettişi, naib, müftü ve halktan (*ashâb-ı maarif*) iki kişi bulunmalıdır (BOA, Y.MTV, 115/39).

Her vilayete mekteb-i mülkiye mezunu olup, tecrübeli ve güvenilir kişilerden maarif başmüfettişi, sancak ve kazalara ise müfettiş görevlendirilmelidir. Ayrıca her maarif komisyonun birer muhasebe kâtibi ile sandık emini olmalıdır. Vilayet, sancak ve kazalardaki eğitimin düzeni için bu müfettişler görevlendirilmelidir. Başmüfettişlere bin, sancak ve kazalardaki görevli müfettişlere sekiz yüz, muhasebe kâtiplerine üç yüz ve sandık eminlerine iki yüz elli kuruş maaş verilmelidir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Maarif komisyonları, ibtidâî mekteplerin eğitim-öğretimine, muallim ve hademelerin tayin, azl veya tebdiline, eğitimin gelir-giderlerinin düzen ve işleyişine bakmalıdır. Kaza maarif komisyonları, sancak maarif komisyonlarına, sancak maarif komisyonlarına merkez vilayet maarif komisyonlarına, merkez maarif komisyonları da Maarif Nezareti'ne karşı sorumludur. Maarif komisyonları, her senenin başında, kaza/sancak/vilayetin maarife ait bir senelik gelirini, ibtidâî mekteplerin senelik icraatını ve ibtidâî mekteplerin muallim, hademe ile mezun olan talebelerin miktarını gösteren belgelerden üçer nüsha cetvel hazırlamalıdır. Bu cetveller, mahalli idare meclisinde tasdik edildikten sonra birer nüshası mahalli idarî meclisinde, diğer ikişer nüshası vilayet maarif komisyonuna gönderilmelidir. Vilayet maarif komisyonu da, bu cetvelleri vilayet idare meclisine tasdik ettirdikten sonra Maarif Nezareti'ne göndermelidir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Maarif müfettişlerin vazifesi, ibtidâî mektepleri ile maarif komisyonlarını sık sık teftiş ve tahkik ederek usulsüzlüklerin yapılmasını engellemektir. Müfettişler, maarif komisyonlarının herhangi bir usulsüzlüğünü fark ederse bunun ıslahına çalışmalıdır. Müfettişler, teftiş raporlarını her sancak komisyonuna bildirmelidir. Vilayet müfettişi, vilayet merkez sancağı müfettişi ile diğer sancak ve kaza müfettişlerine nezaret etmelidir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Maarif müfettişleri ve maarif komisyonları ile ibtidâî mekteplerin sürekli olarak teftiş edilmesi için Maarif Nezareti tarafından seyyar müfettişler tayin edilmelidir. Müfettişlere teftiş edecekleri yerin uzaklığına ve sayısına uygun harcırah verilmelidir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Muhasebe ve sandık eminlerin görevlerini güzel yapması için maarif komisyonu tarafından teftiş edilmelidir. Sandık eminleri, umum gelirlerin kayıt altına alınması ile sorumludur ve bu sandık eminleri, maarif komisyonunun izni olmadan herhangi bir harcama yapmamalıdır. Maarife ait gelir ve giderlerin kaydı için her maarif komisyonun defteri olmalı ve bu defter ile paranın saklanması için demir kasa bulunmalıdır. Demir kasadaki paralar, bir müddet kullanılmazsa maarif komisyonunun kararıyla Maarif Nezareti'ne ait Ziraat Bankası'ndaki hesaba yatırılmalıdır (BOA, Y.MTV, 115/39).

Maarif sandıkları, maarif komisyonu ve meclis idaresi üyesi ile defterdardan³ oluşan bir heyet tarafından her ay kontrol edilmeli ve bu kontrolün neticesinde tutulan rapor merkeze gönderilmelidir. Söz konusu rapor, kazalarda dört nüsha şeklinde düzenlenmelidir. Bu nüshalardan biri kazada hıfz edilmeli, diğer üçü ise sancak komisyonuna ve sancak komisyonu da bu üç nüshadan ikisini vilayet komisyonuna gönderilmelidir. Vilayet komisyonu da bu iki nüshadan birini yanında hıfz etmeli diğerini ise Maarif Nezareti'ne göndermelidir. Her senenin sonunda vilayetlerin bu kısımdaki icraatı ve yıllık hesabın sonuçları gazetelerde neşredilmelidir (BOA, Y.MTV, 115/39).

5. TÂLİMATIN İÇERİĞİ

Yusuf Bahaeddin tarafından hazırlanan tâlimat; mektepler ve muallimlerin, müfettişlerin, bevvapların, sınıf başlarının ve talebelerin vazifeleri ile talebelere verilen ödül ve ceza olmak üzere sekiz bölümden oluşmaktadır (BOA, Y.MTV, 115/39)⁴.

5.1. Mektepler

1. İbtidâî mekteplerinde eğitim-öğretim süresi dört sene ve kız çocukları altı yaşından on yaşına kadar, erkek çocuklar ise yedi yaşından on bir yaşına kadar olmalıdır. (Maarif Nizamnamesinin 9. Maddesi)
2. Mekteplerde ders programları haricinde ders vermek ve kitap okutmak yasaktır.
3. Çiçek hastalığı, bulaşıcı hastalık olduğundan mekteplere aşı belgesi olmayan çocuklar alınmamalıdır.
4. İbtidâî mektebine gelen çocuklar bulaşıcı hastalığa yakalanmadığına dair belediyeden rapor almalıdır. Sürekli mektebe gelen talebeler içinde bulaşıcı hastalık belirtisi çıkan olursa o talebenin velisine bilgi verilmeli ve talebe karantina altına alınmalıdır.
5. Her mektep binasında talebenin miktarına göre gereği kadar sınıf ve sınıflarda sıra, yazı ve rakam levhaları, yemekhane, yemekhanede sıralı yemek masaları, mektep binasının haricinde abdesthane, genişçe avlu ve bu avluda jimnastik aletleri yer almalıdır. Çünkü kuvâ-yı akliye kuvâ-yı bedeniye mahsulüdür; yani sağlam kafa sağlam vücutta bulunur. Bu yüzden talebelerin vücutlarının gelişmesine ne kadar çok hizmet edilirse beyinlerinin gelişmesi de o kadar iyi olacaktır.
6. Her mektepte dört adet defter bulunmalıdır. Muallim, bu dört defterden birine mektepteki kitap, risale, harita vs. demirbaş eşyaları kayıt altına almalıdır. Bir diğer deftere, mektebe devam eden talebelerin mektebe başlama tarihleriyle talebenin anne-babasının isimleri, oturdukları yer olarak mahalle ve sokağın ismi ve evin numarası kaydedilmelidir. Üçüncü deftere, mektebin hususi ve umumi imtihanları, talebelerin mektepteki ahlaki durumuna göre talebelere verilecek olan “aferin”, “imtiyaz” gibi evraklar kaydedilmelidir. Dördüncü deftere ise mektebin daimi masrafları, talebeden alınacak eğitim ücreti ve mektebin ders müfredatı kaydedilmelidir. Bu dördüncü defter muallim tarafından mühürlendikten sonra mahalli maarif idaresine gönderilmelidir.

5.2. Muallimin Vazifesi

1. İbtidâî mekteplerine tayin edilecek muallimler, darülmualliminden mezun olmalıdır. Ancak her ibtidâî mektebine darülmuallimin mezunu muallim tayin edilmesi mümkün değildir. Bu yüzden ibtidâî mekteplerine, rüşdiye mektebi muallimleri içerisinde darülmuallimin derslerini tahsil etmiş olanlar tayin edilmelidir. Darülmuallimin dersleri aldığına dair hükümet tarafından tasdikli itimatnameleri olmayan muallimler ibtidâî mektebine tayin edilmemelidir.
2. İbtidâî mektebinde bir muallim, kırktan fazla talebeye hakkıyla eğitim veremeyeceğinden her mektebe talebe miktarına (kırk) göre muallim tayin edilmelidir. Buna göre bir mektepte talebe sayısı kırk ise mektebe bir muallim, kırktan fazla seksenden az ise iki muallim, seksen ile yüz yirmi arasında ise üç muallim tayin edilmelidir.
3. Muallim derse başlamadan önce sınıfta yoklama almalıdır. Bu yoklama sonucunda derse gelmeyen talebeler, yoklama defterine işaretlenmelidir. Üç gün mektebe gelmeyen talebe var ise talebenin mektebe gelmeme sebebi velilerden sorulmalıdır. Veli, talebenin devamsızlık sebebini bildirmez ve talebenin de devamsızlığı on beş günü geçerse talebenin ismi defterden silinmelidir. İsmi silinen talebenin durumu hem veliye hem de maarif meclisine haber edilmelidir.
4. Muallimler mektep içinde düzenin bozulmasına gayret göstermelidir. Muallim, mektebin temizliğinin yanında talebelerin el, ayak ve elbiselerinin temiz olmasından da sorumludur. Muallim, talebelerin ders esnasında ve diğer vakitlerde gürültü yapmalarına, talebelerin birbirlerine rahatsızlık vermelerine müsaade etmemelidir.

³ Vilayetlerde defterdar, sancaklarda ya muhasebeci veya vali yardımcısı ve kazalarda dahi mal müdürleri bulunmaktadır.

⁴ Tâlimat maddeler halinde hazırlandığı için her bir maddenin sonuna (BOA, Y.MTV, 115/39) kaynağı eklenmemiştir.

5. Mektebe yeni kayıt yaptırmak isteyen talebenin durumu daha önce gittiği mektebin mualliminden sorulmalıdır. Bu talebe, önceki mektepte hangi sınıfta olduğuna dair belgeyi göstermek zorundadır. Eğer bu talebe, önceki mektepte okuduğu sınıfın üstündeki sınıfa kaydolmak isterse o sınıfa mahsus derslerden imtihan olmak zorundadır. Talebe imtihandan başarılı olursa talebenin kaydı üst sınıfa yapılmalıdır.
6. Muallimler talebeye yumuşak davranmalıdır. Her ne sebeple olursa olsun talebeyi dövmek ve talebe hakkında kötü sözler söylemek kesinlikle yasaktır. Talebenin yaramazlığına karşı muallim, talebeye öğüt verici sözler söylemelidir. Ayrıca talebeye bir miktar ayakta durdurma gibi cezalar verebilir.
7. Muallimler haftada bir veya iki defa olmak üzere uygun bir zamanda tüm talebeye dünyevi kaideye müteallik meseleleri anlatmalıdır. Buna göre muallim talebeye, edep ve güzel ahlakın faydalarını, abdest ve namazın erkânını, padişahın emir ve kanunlarına itaati ve her vakit ona dua etmeyi, anne, baba, hoca, akraba ve taallukatına yani kendilerinden büyük herkese hürmet göstermeleri gerektiğini ve cahilliğin hem dünyada hem de ahirette faydasının olmadığını öğretmelidir.
8. Muallim, talebeler içinde yaşı büyük olanlara abdest aldırıp öğle ve ikinci namazlarını cemaatle kıldırmalıdır. Talebeler mektepte yemek yiyeceği vakit, fakir olanlar zenginlerin yemeklerine imrenmemesi için yemekhanede zengin ile fakir talebeler ayrı ayrı oturtulmalıdır.
9. Ders, namaz ve yemek vakitlerinin dışında talebeler, mektebin avlusuna veya bahçesinde güneş olmayan bir yere çıkarılmalıdır.
10. Birden fazla muallimi olan mekteplerde nöbetleşe ders yapmalı, o esnada boşta kalan muallim sınıfları dolaşarak talebelerin düzenine nezaret etmelidir. Akşamüstü sesi güzel olan talebelerden biri "Fetih Suresi" veya başka bir sure okumalı ve ardından mektepteki herkes padişah ile ümmet-i Muhammediyenin selameti için dua ettikten sonra eğitime ara verilmelidir.
11. Muallim ve hademeler, bu tâlimatın hükümlerine uygun hareket etmediği tespit edilirse ilkinde muallim ve hademelerin bir aylık maaşlarının yarısı, ikinci defa olursa maaşın tamamı kesilmelidir. Söz konusu durum üçüncü kez olursa muallim ve hademeler memuriyetten ihraç edilmelidir.

5.3. Müfettişin Vazifesi

1. Maarif Meclisi azasından uygun olanlar ibtidâî mektebi müfettişliğinde istihdam edilmelidir. Bu müfettişler haftada bir defa ibtidâî mekteplerini teftiş etmelidir. Müfettiş, mektepteki talebenin devamsızlık durumu, eğitim derecesi, edep ve ahlakı, muallim ve hademelerin mektepteki görevini hakkıyla yerine getirip getirmediğini kontrol etmelidir. Mektepteki görevliler, tâlimat hükümlerine uygun hareket etmediği ve bunun yanında herhangi bir yolsuzluk yaptığı müfettiş tarafından fark edilirse görevliler müfettiş tarafından sözlü olarak uyarılmalıdır. Bu uyarıya rağmen herhangi bir değişiklik olmazsa müfettiş bu olumsuz durumu maarif idaresine bildirmelidir. Bunun üzerine maarif idaresi de, mektepteki görevliler hakkında on sekizinci maddeye göre işlem yapmalıdır.
2. Maarif müfettişlerine uygun bir maaş tahsis edilmelidir.

5.4. Bevvabın Vazifesi

1. Bevvab sabahleyin talebe gelmeden yarım saat önce mektebi açmalıdır. Bevvab mektebin içerisini silip süpürmeli, sınıf ve odaların pencerelerini açmalı, abdesthaneyi suyla temizlemeli ve böylece mektepte pis, fena kokulu şeylerin bulunmamasına dikkat etmelidir. Bevvab, mektepte içilecek suyu getirmesi, kış günleri sobayı yakması vs. hizmetleri yaptıktan sonra kapı önüne oturup talebenin toplanmasına nezaret etmelidir.
2. Bevvab, izin belgesi olmayan hiçbir talebeyi mektepten dışarı çıkmasına ve bir eğitime mensup memuriyet veya müfettişlerin haricinden gelen ziyaretçiyi de mektebe girmesine izin vermemelidir.

5.5. Halife ve Sınıf Başlarının Vazifesi

1. Teneffüs zamanında sınıf başları kendi sınıfındaki talebelere, halife ise tüm talebelere nezaret etmelidir. Bir talebe, ceza gerektirmeyecek derecede uygunsuz hareketler yaparsa halife, o talebeyi bir kenara çekip şifahi olarak uyarmalı, eğer ceza gerektirecek bir hareketi olursa halife, o talebeyi muallime haber etmelidir.
2. Mektepten ayrılış vaktinde halifeler, talebelerin boylarına göre küçükler önde büyükler arkada olacak şekilde ikişerli olarak sıralanmasına dikkat etmelidir. Talebeler mektepten çıkarken sessiz ve edepli bir şekilde çıkmalı ve muallim dahi o esnada bunlara nezaret etmelidir. Yolda giderken büyük talebeler küçük talebelerin ellerinden tutmalı ve sınıf başları nezaretinde bu talebeler, semt semt dolaşarak evlerine sırayla bırakılmalıdır. Bu esnada sınıf başları, talebeler içerisinde yolda uygunsuz hareket edenini tespit etmeli ve durumu muallime bildirmelidir.

5.6. Talebenin Vazifesi

1. Talebeler belirlenen vakitlerde mektebe gelip edepli bir şekilde yerlerine oturmalıdır.
2. Müfredat dâhilinde mektebe gelecek veya gelmiş olan talebeler, veliler tarafından muallime haber edilmelidir.
3. Talebe yerlerinde otururken birbirleriyle oynaşmamalı ve ders çalışan arkadaşlarını rahatsız edecek derecede gürültü çıkarmamalıdır. Talebeler edep ve sükûnet içerisinde dersleriyle meşgul olmalıdır.
4. Ders vakti geldiğinde muallim, şubelerden birini yanına çağırdığında talebeler, sırasıyla ve birbiri ardınca gitmelidir. Ders esnasında talebeler, edep ve sükûnet üzere bulunacak ve yerlerine dönerken dahi yine o suretle birbiri ardınca sıralarına gelip oturmalıdır.
5. Talebelerden biri dışarıya çıkmak isterse müzakere ve mütalaa vaktinde sınıf başından, ders vaktinde ise muallimden izin almalıdır. Ancak bir şubeden aynı anda iki-üç talebeye izin verilmemelidir.
6. Talebeler, birbirleri hakkındaki şikâyetini veya dersle alakalı müşküllerini muallim veya halifeye, oturdukları sıralardan bağırarak söylememeli, onların huzuruna gelerek durum ve isteklerini anlatmalıdır.
7. Muallim veya başka biri sınıfa geldiğinde talebeler, ayağa kalkarak selam vermeli ve muallim oturun emri vermedikçe yerlerine oturmamalıdır.
8. Talebeler daima el, yüz, ayak, elbise ve kitaplarını temiz tutup oturdukları yeri kirletmemelidir. Talebeler, yemek vakti dışında hem sınıfta hem de teneffüs anında avluda hiçbir şey yememelidir.
9. Talebeler birbirleriyle kardeş gibi hoş geçinip birbirlerine karşı asla kötü davranmamalıdır. İçlerinde hasta ya da sakat olanlar başka talebeler tarafından taklit veya alay edilmemelidir.
10. Talebeler muallim ve halifelerine yani kendilerinden büyük olanlara hürmet göstermelidir.
11. Teneffüs ve yemek vakti geldiğinde muallim, ilk önce birinci sınıf talebelerine daha sonra ise birbiri ardınca diğer sınıflara izin vermelidir. Talebeler yemekhaneye giderek el ve ağız temizliğini yaptıktan sonra yemek masalarına oturup edep ve nezafetle yemeklerini yemeli ve yemek sonunda yine ellerini ve ağızlarını güzelce temizlemelidir.
12. Teneffüs esnasında türkü söylemek, münasebetsiz bir surette bağırıp çağırmak, mektep binasına ve içindeki malzemelerine zarar verecek oyunlar oynamak yasaktır. Mektepte vücudu terletecek derecede ve tehlikeli olmaması şartıyla beden kuvvet ve sıhhati için jimnastik nev'inden hareketlere izin verilebilir.
13. Talebeler gerek mektebe gelip giderken gerekse diğer vakit sokakta gayet edepli bir şekilde olacak ve arkadaşlarıyla bağırıp çağırmak, gürültü çıkarmak veya şuna buna sataşmak gibi hareketlerden kaçınmalıdır. Talebeler mektep dışında muallim veya önemli kişilerle karşılaştıklarında edeple selam durmalıdır.

5.6.1. Ödül

1. Mektepte takdir edilecek hal ve hareketi bulunan talebeye muallimler tarafından tahsin ve tebrikler ihsan edilmelidir. Ancak muallimler, tahsin ve tebriklerinde talebeyi kibir ve gurura sevk edecek derecede ileri gitmemeye dikkat etmelidir.
2. Talebe daimi olarak derslerine çalışır ve talebelik vazifesini güzelce yerine getirirse talebeye aferin belgesi verilmelidir.
3. Dört adet aferin belgesine sahip olan bir talebeye bir adet tahsin belgesi, dört adet tahsin belgesi olana bir imtiyaz belgesi verilmeli ve bu imtiyaz belgesi müfettişler tarafından tasdik edilmelidir.
4. Her üç ayda bir defa bu belgeler için yoklama yapılmalı ve talebeler içinde durumu iyi olanlar baş mevkilere oturtulmalıdır.
5. Talebenin bir sene zarfında kazandıkları belge sayısının tespiti için her sene sonunda yoklama yapılmalıdır. Bu yoklama neticesinde ya on altı aferin veya dört tahsin veyahut bir imtiyaz belgesi olan talebelerin ismi iftihar levhasına yazılmalıdır. İmtiyaz belgesi olanlara ödül töreninde bir kitap hediye edilmelidir.

5.6.2. Ceza

1. Talebe; mektebe gitme konusunda gevşeklik gösterirse, üstlendiği herhangi bir vazifeyi ihmal ederse ve asıl vazifesi olan talebeliğin haricinde edebe aykırı hal veya hareketlerde bulunursa cezalandırılmalıdır. Söz konusu durumlarda talebeye verilecek cezalar değişiklik göstermektedir. Buna göre talebeye *evvela* nasihat edilmeli *ikincisi*, talebe azarlanmalı *üçüncüsü* talebenin hal veya hareketleri düzelinceye kadar geçici olarak sahip olduğu takdir belgelerini kısmen ya da tamamı

elinden alınmalı, *dördüncüsü* talebenin, teneffüs veya boş zamanlarında sınıfta bekletilerek arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirmesine veya oyun oynamasına izin verilmemeli, *beşincisi*, talebe sınıfta en aşağı mevkiye oturtulmalı, *altıncısı*, talebe, sınıfta ceza mahalline oturtulup paydos vaktine kadar orada ders çalışmalı veyahut talebenin sahip olduğu takdir belgeleri yırtılarak talebe, ceza mahallinde kabahatinin derecesine göre az veya çok ayakta durdurulmalı ve sonuncusu talebeye mektepten ihraç cezası verilmelidir. Bu cezalara karşın talebenin dövülmesi kesinlikle yasaktır.

2. Bir talebe haddi zatında edepli ve kâmil biri iken kazaen bir kabahatte bulunursa talebe muallimler tarafından açıktan nasihatlerle hafifçe uyarılmalı ve eğer aksi olarak talebe, tekdir (azarlama) edilecekse de bu gizlice yapılmalıdır.

3. Yaşın küçüklüğünden dolayı bazı küçük kabahatlerde bulunan talebe, ya uygun bir dille tekdir edilmeli ya da talebenin sahip olduğu belgeleri geçici olarak elinden alınmalıdır.

4. Bir talebenin kabahati kendi iradesinin dışında olursa talebe sadece tekdir edilmelidir.

5. Mektebe gelip giderken ve sair vakitlerde sokakta uygunsuz harekette bulunan veya gerek sınıfta gerekse yemek ve teneffüs vakitlerinde rahat durmayıp arkadaşlarıyla tartışıp gürültü eden talebeye, paydos vaktine kadar, tecrit cezası verilmeli yani talebe arkadaşlarının yanına gitmemelidir.

6. Ders zamanında hazır bulunmayan talebe, mektebin açılışından itibaren kaç saat mektebe gelmemiş ise o kadar saat diğer talebelerden ayrı durdurulmalıdır. Eğer bir talebe, mektebe üç gün gelmez ve velisinden mazeretini gösterir bir belge getirmese talebe, bir gün boyunca mektepte ayrı tutulmalıdır. Mektebe gelmeme durumu on beş günü geçerse talebe, mektepten ihraç edilmelidir.

7. Ders esnasında gürültü ve yaramazlık yapan talebeye, ders bitene kadar tek başına bırakılma cezası verilmelidir.

8. Bir talebe üç gün sürekli olarak ders ve vazifelerinde gevşeklik gösterirse sınıftaki yeri aşağı çekilir ve bu gevşeklik devam ederse talebe, ıslah olana kadar tek başına bırakılmalıdır.

9. Mektebin düzenini bozan ve muallim, halife ve sınıf başına karşı itaatsizlik eden talebe üç gün boyunca tek başına kalmalıdır.

10. Talebelik vazifesi haricinde mesela hırsızlık gibi büyük kabahatler işleyen talebeye tek başına kalma cezası verilmeli, suçun tekrarında mezkûr ceza bir gün daha uygulanmalı ve buna rağmen mezkûr suç üçüncü defa işlenirse talebe mektepten ihraç edilmelidir.

11. Müzakereci ve sınıf başları, kabahat işlerse ya geçici veya kalıcı olarak mezkûr görevinden azledilmeli veyahut müzakereci ve sınıf başlarına tekdir vb. cezalar verilmelidir.

6. LÂYİHA VE TÂLİMATIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bursa Vali Muavini Yusuf Bahaeddin, Anadolu'daki birçok şehri ziyaret etmiş ve bu esnada şehirlerin temel eğitim kurumları olan ibtidâi mektepleriyle alakalı notlar tutmuştur. Yusuf Bahaeddin, bu notlarını "*Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâned Ma-Cevâmi' Şerife Mekâtib-i İbtidâiye Tesisıyla Sûret ve Temin-i İdaresine Dair Lâyihadır*" başlıklı lâyihada toplamıştır. Bu lâyihada Yusuf Bahaeddin, Osmanlı eğitimi içinde temel eğitim kurumu olan ibtidâi mekteplerin önemini ne kadar büyük olduğunu göstermek için "*rûkn-i asliyesi*" kavramını kullanmıştır. Yani ibtidâi mekteplerini; Osmanlı eğitim sisteminin temeli, ayrılmaz parçası, ana sütunu, köşe taşı olarak görmüştür. Bu yüzden Yusuf Bahaeddin, önemli bir eğitim kurumu olan ibtidâi mekteplerin kötü durumdan kurtulup sürekli intizamlı bir şekilde olması gerektiğini vurgulamıştır. Yusuf Bahaeddin'e göre XIX. yüzyılda Sultan II. Abdülhamid, eğitimin gelişmesi için kısa zamanda önemli adımlar atmışsa da Osmanlı'da eğitimin temeli ve başlangıcı olan ibtidâi mektepler yetersiz kalmıştır. Yusuf Bahaeddin, ibtidâi mekteplerin yetersiz kalmasının en önemli sebeplerinden birinin maddiyat olduğunu belirtmiştir. Temel eğitimin geliştirilmesi için halktan toplanan yardımlar ve evkaf-ı münderise gelirleri yetersiz gelmeye başlamıştır. Yusuf Bahaeddin, Anadolu ziyareti esnasında gördüklerini şu mealde kaleme almıştır: Osmanlı Devleti'nin her yerinde temel eğitim kurumları açılmamıştır. Çünkü bunun için ciddi bir para ve insan kaynağını elzem görmüştür. Bu imkânsızlık sebebiyle halk, temel eğitimden mahrum kalarak hem İslami hükümlere yabancılaşmış hem de bir takım batıl fikirlere sahip olmuştur. Yusuf Bahaeddin' göre, Anadolu'nun en küçük yerinde bile mutlaka ibtidâi mektepleri açılmalıdır. Yusuf Bahaeddin, karyelerdeki cehaletin engellenmesi ve hak-diyabetin gelişmesi için

ibtidâî mekteplerin sayısının artırılması ve bu mekteplerin düzen içinde idare edilmesi için halktan toplanan yardımlar ile evkaf-ı münderisenin yanında daha başka maddî gelirlerin devlet tarafından sağlanması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü maddî destek artırılsa kısa zamanda Osmanlı'nın her yerinde keyifli ibtidâî mekteplerin açılmasının daha kolay olacağını belirtmiştir. Yusuf Bahaeddin, Osmanlı Devleti'ndeki cehaleti ve batıl fikirleri ortadan kaldırmak için en küçük birimlerde temel eğitimin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yani en uzak ve küçük karyelerde ibtidâî mekteplerin açılmasıyla küçük yaşta çocukların eğitilmesi devletin istikbali açısından büyük bir önem taşıdığı ve eğitim aracılığıyla devletin eski ihtişamlı zamanlarına döneceğini vurgulamıştır (BOA, Y.MTV, 115/39).

Yusuf Bahaeddin, lâiyhasında ibtidâî mektepler için maddî gelirin önemine her fırsatta değinmiştir. Çünkü şehir ve kasabadaki ibtidâî mekteplerde görev yapan muallimlerin maaşları eşitken, karyedeki ibtidâî mekteplerde görev yapan muallimlerin maaşları ise eşit değildir. Karyedeki muallimlerin maaşları; mektepte eğitim verdiği talebe sayısına bağlı olarak değişiklik göstermiş ve halktan toplanan para ya da zahireden karşılanmıştır. Bunun neticesinde karyedeki muallimler, daha fazla para ya da zahire alabilmek için mektepteki talebe sayısını artırmaya çalışmışlardır. Ayrıca muallimler; az ücret veren talebeye az, fazla ücret veren talebeye daha fazla ilgi göstermişlerdir. Bir muallimin fikir dünyasında “*ne kadar çok talebe o kadar çok para, ne kadar çok para o kadar çok ilgi*” düşüncesi -ki Osmanlı eğitimi için ne kadar kötü ve zor bir durum- olursa/oluşursa mektepteki talebenin keyfiyeti akamete uğrayacaktır. Çünkü bir muallimin ilgileneceği ve vaktini harcayacağı talebe sayısı aşağı yukarı bellidir ancak muallim kapasitesinin üzerinde talebeye eğitim vermeye çalışırsa hem talebenin istifadesini engellemiş olacak hem de kurumun kalitesini düşürmüş olacaktır. Bu yüzden her muallim, dirayeti ve kapasitesi kadar talebeye eğitim vermelidir. Yusuf Bahaeddin'e göre bir muallimin mektepteki görevini hakkıyla yapabilmesi için eğitim verdiği talebe sayısını kırktan fazla olmamalıdır. Yusuf Bahaeddin, bir muallimin “*maddî sıkıntıya düşerim*” endişesiyle kırktan fazla talebeye eğitim vermemesi ve muallimlerin eşit bir şekilde maaş almaları için şehir, kasaba ve karyelerdeki Müslim halkın arazi ve müsakkafat vergisine yüzde yirmi beş zam yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu sayede talebelerin eşitsiz bir şekilde eğitim almaları da engellenmiş olacaktır (BOA, Y.MTV, 115/39).

Yusuf Bahaeddin, lâiyhada ibtidâî mekteplerin yaşadığı maddî sıkıntılara değindikten sonra bunların çözümlerine dair bilgiler de vermiştir. İbtidâî mekteplerin yapımı ve bu mekteplerde eğitim-öğretim usulü hakkındaki yol haritası ilgili lâiyhanın bir başka konusunu oluşturmuştur. Buna göre Yusuf Bahaeddin, Osmanlı Devleti'nde en uzak ve küçük karyede bile ibtidâî mektebi yapılması gerektiğini düşünmüş ve bunun için bir ölçüt belirlemiştir. Bu ölçüte göre her yüz hane başına bir ibtidâî mektep düşmelidir. Bu çerçevede Müslim halkın bulunduğu yerlerde hane sayısına göre gereği kadar ibtidâî mektebi açılmalıdır. Bu ibtidâî mektepler sadece erkekler için değil kızlar için de olmalıdır. İlk etapta kızlar için ayrı bir ibtidâî mektep yapılamazsa bile kızlar, erkek mektebi içinde ayrı bir bölmede/bölümde eğitim almalıdır. Ayrıca eğitime gelir katkısı olması için zamanla karyedeki kız ibtidâî mekteplerinde de uygulanmak üzere şimdilik şehir ve kasabalardaki kız ibtidâî mekteplerinde usta kadınların son sınıf talebelerine halı, kilim, seccade vb. malzemelerin yapımı öğretilmelidir. Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mekteplerin sadece şehir ve kasabalarda değil köylerde de açılarak herkesin eğitim almasını ve bu eğitimden de gelir elde edilmesini böylelikle Osmanlı eğitimine maddî destek sağlanmasını istemiştir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Yusuf Bahaeddin'e göre, Osmanlı şehirlerinde özellikle karyelerde ibtidâî mekteplerin cami bitişiğine, cami yok ise cami ile birlikte ibtidâî mektebi yapılmalıdır. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nde usul-i cedid'i bilen muallimlerin sayısı az olduğundan her karyeye muallim tayin edilmesi o dönemin şartlarında zordu. Cami ile ibtidâî mektebinin bitişik halde yapılmasındaki amaç; cami imamının, kaza veya sancaktaki rüşdiye mekteplerine getirilerek bu imamlara usul-i cedid öğretilmesidir. Gerekli eğitimin ardından görev yerine dönen imam, camide imamlık, ibtidâî mektebinde ise muallimlik görevini yürütecektir. Yusuf Bahaeddin'in bu çözümü sayesinde bir maaş ile devletin hem muallim hem de imam ihtiyacı karşılanmış olacaktır. Yusuf Bahaeddin, imamlara muallimlik vazifesinin verilmesiyle her ne kadar devleti maddî külfetten bir nebze olsun kurtarmış olsa da usul-i cedid ibtidâî mekteplerine darümuallimin'den/darümuallimat'tan mezun olanların tayin edilmesini istiyordu. Bunun amacı, bir imamın rüşdiye mektebinde usul-i cedid dersleri alıp ibtidâî mektebinde ders verecek durumda olsa da darümuallimin'den/darümuallimat'tan mezun olan bir muallim kadar etkili olamayacağına inanmasıdır. Bu yüzden İstanbul Darümuallimin'den/Darümuallimat'tan mezun muallimler görevlendirilerek Osmanlı'nın vilayet, kaza ve nahiye merkezlerinde darümuallimin/darümuallimat açılmalı ve buralarda ibtidâî mektepleri için muallimler yetiştirilmelidir. Ancak Osmanlı Devleti'nin her yerinde maddî külfet yüzünden kısa zamanda muallim mekteplerin açılması mümkün olmayacaktır. Bu yüzden ibtidâî mektepleri için gerekli muallim ihtiyacının imamlardan da karşılanmasına devam edilecektir. Bu muallimlerin maaşları şehir ve kasabalardaki ibtidâî mekteplerinde görev yapan muallim evvellere iki yüz elliler, muallim sani ve salislere ikişer yüz ve karye mekteplerindeki muallimlere yüz ve bevvablara ise seksen kuruş verilmeli ve maarif geliri müsait olursa muallimlerin maaşlarına elliler ve bevvabların maaşına yirmişer kuruş zam yapılmalıdır (BOA, Y.MTV, 115/39).

Yusuf Bahaeddin, ilgili lâyihasında temel eğitimi hem muallim hem de talebe açısından kolaylaştırmak için o dönemin şart ve düzenine göre çözüm önerilerinde bulunmuştur. Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mekteplerinde eğitim gören talebelerin mektebe devam durumuyla alakalı Maarif Nizamnamesi'nde geniş hükümler⁵ bulunduğunu ifade etmiştir. Bu hükümler çerçevesinde talebenin mektepteki devamsızlık durumunun değerlendirilmesi gerektiğini ancak bazı istisnai durumlarda nizamnamedeki hükümlerin dışına çıkılabileceğini belirtmiştir. Buna göre göç mevsiminde ailesine yardım eden karye çocuklarının mektebe devam durumunun maarif komisyonlarınca o esnadaki şartlara göre karar verilmesi gerekmektedir. Çünkü Maarif Nizamnamesi'nde mektebe devam durumu ile ilgili geniş hükümler bulunsada her mektebin bulunduğu bölge şartlarının farklı olabileceği ihtimali düşünülmüş ve talebenin mektebe devam durumunun bölge maarif komisyonlarınca değerlendirilerek uygun kararın verilmesi istenmiştir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Yine Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mekteplerindeki eğitimin hem sağlıklı bir şekilde yapılması hem de eğitim adına yapılan bu masrafların boşa gitmemesi için maddi durumu kötü olan talebelere kitap ve risaleler, maarif komisyonu tarafından meccanen verilmesi gerektiğini belirtmiş ve bunun için çözüm yolları önermiştir. Buna göre talebenin fakir olduğuna dair muhtar ve ihtiyar meclisi tarafından belge hazırlanmalı ve bu belge, mektepteki muallim tarafından da tasdik edilmelidir. Fakir olmadığı halde fakirmiş gibi belge hazırlanarak kitap ve risaleleri alan talebenin sahtekârlık durumu tespit edilirse talebeye verilen kitap ve risale ücretinin iki katı belgeyi hazırlayan ve imzalayanlardan alınmalıdır. Yusuf Bahaeddin, bu yöntemiyle kitap ve risalelerin asıl ihtiyaç sahiplerine verileceğini düşünmüştür (BOA, Y.MTV, 115/39).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin altıncı ve yedinci maddesine göre ibtidâî mekteplerinde Elif-Ba, Kuran-ı Kerim, Tecvid, Ahlaka Müteallik Risale, İlm-i Hal, Yazı Talimi, Muhtasar Fenn-i Hesab, Muhtasar Tarih-i Osmani, Muhtasar Coğrafya, Malumat-ı Cami Risalesi dersleri okutulacaktır. Ancak bu dersler, mektebin bulunduğu yerin mahalli maarif meclisi, Maarif Nezareti'nden alınan gerekli izin ve Meclis-i Kebir'in onayı ile mektepte okutulacak dersler değiştirilebilir ya da mevcut derslere ekleme yapılabilir. Örneğin Osmanlı Devleti'nde birçok salgın hastalık zuhur etmiş ve bu hastalıklarla mücadele etmek amacıyla bir takım önlemler alınmışsa da halkın dikkatsizliği yüzünden salgın hastalıklar yayılmıştır. Bu yüzden Yusuf Bahaeddin, salgın hastalıkların engellenmesi için mekteplerde sıhhat risalesi dersinin ve ayrıca ziraat risalesi dersinin de okutulması gerektiğini belirtmiştir. Yusuf Bahaeddin göre ibtidâî mekteplerinde sıhhat risalesi dersi okutulursa toplum eğitilmiş olacak ve bu sayede salgın çok yayılmadan küçük hasar ve kayıplarla atlatılmış olacaktır. Yine Yusuf Bahaeddin'in ziraat dersine ayrı bir önem vermesinin sebebi, tarım ve hayvancılığın daha iyi bir seviyeye gelmesini istemesindedir (BOA, Y.MTV, 115/39).

Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mekteplerinde eğitimin düzenli ve sağlıklı bir şekilde yapılması için denetim mekanizmasının sürekli olması gerektiğini düşünmüştür. İbtidâî mekteplerin denetlenmesi için tüm vilayet merkezlerinde vali, sancakta mutasarrıf, kazalarda kaymakamların başkanlığında maarif komisyonları oluşturulmalı ve bu komisyonlarda üye olarak maarif müfettişi, naib, müftü ve halk içinde eğitim taraftarı olanlardan iki kişi bulunması gerektiğini belirtmiştir. Yusuf Bahaeddin'in maarif komisyonu üyelerine halkın da dâhil edilmesi, Osmanlı'daki eğitim sisteminin herkes tarafından benimseneceği anlamına gelmektedir. Maarif komisyonları, ibtidâî mekteplerin eğitim-öğretiminden; muallim ve hademelerin tayin, azl ve tebdil işlerinden; eğitimin gelir-giderlerden sorumlu olacaktır. Yusuf Bahaeddin, hem ibtidâî mekteplerindeki eğitim sisteminin hem de maarif komisyonlarının sürekli ve düzenli olarak denetlenmesi için mülkiye mektebinden mezun kişilerin maarif müfettişi olmasını istemiştir. Buna göre maarif müfettişleri, ibtidâî mektepleri ile maarif komisyonlarını sık sık teftiş ve tahkik ederek usulsüzlüklerin yapılmasını engelleyecektir. Müfettişler, maarif komisyonlarının herhangi bir usulsüzlüğünü fark ederse bunun ıslahına çalışacaktır. Yusuf Bahaeddin, Osmanlı'daki temel eğitim sisteminin sağlıklı ve verimli bir şekilde yürütülmesi için çeşitli önerilerde bulunmuştur (BOA, Y.MTV, 115/39).

⁵ Onuncu Madde: Bir mahalle veya karyede sıbyan mektebine gitmek için zikir ve inas esnan-ı tahsilde ne kadar etfal var ise isimlerini ve onların işesiyle mükellef olan valideyn ve akaribinin esamisini mübeyyin ihtiyar meclisi maarifetiyle bir defteri yapıp ve zeyli mümhir edilip mektep hocasına teslim kılınacaktır. Onbirinci Madde: onuncu madde de beyan olunduğu vechle tertip edilecek defterde isimleri muharrer çocuklardan mektebe gelmeyenler olur ise hoca tarafından mahalle muhtarına haber verilerek evvel çocuğun peder veya validesi veyahut en yakın akrabası ihtiyar meclisine celb olunarak çocuğu mektebe göndermesi teklif ve ihtar olunacaktır. On ikinci madde: bir çocuğun mektebe gitmesi için valideynine veya akrabasına bir ayda üç kere ihtar vukua bulup da çocuğun on üçüncü maddede muharrer azar ile ma'zur olmayarak gönderilmediği tahakkuk eder ise tâlimat-ı mahsusasına tevfiha o makulelerden haline ve iktidarına göre beş kuruştan yüz kuruşa kadar ceza nakdi alınıp maarif idaresi sandığına teslim kılınacak ve ceza-i nakdi alındıktan sonra yine tesiri görülmez ise çocuk hükümeti mahalliye tarafından cebre mektebe konulacaktır. On üçüncü madde: esnan-ı tahsilde bulunanların muamele-i cebriyeden müstesna tutulmalarını icab eden özürlerin birincisi, çocuğun hükümeti mahalliye maarifetiyle ledel-muayene tahsil-i ilm ve maarifine mani olduğuna hüküm edilen emraz-ı cismaniye ve maneviyesi ikincisi, bir aciz fakirin bir çocuğu olup da kendisinin o çocuğu istihdamına ihtiyacı sabit olması, üçüncüsü, bir çocuğun ekin ve harman vakitleri çiftçilik ile işgal olması, dördüncüsü mahall-i ikametinde mektepler yarım saat mesafede bulunması, beşincisi, çocuğun bulunduğu mahalde mektep olmaması veya olup da kifayet etmemesi, altıncısı, çocuğun hanesinde veya sair bir mahal-i mahsusda okuyup yazdığı tahakkuk etmesi elhasıl bunlara mümessil ahvalden dolayı hükümeti mahalliye nezdinde şayan-ı kabul olacak azar-ı kaviyeye bulunması hususlarıdır. Sıbyan mekteplerine devam etmeyen çocuklardan herhangi birinin iş bu ahvalden biriyle mazur olduğu sabit olur ise evvel çocuğun valideyninden veya akrabasından ceza-i nakdi alınmaz (Düstur, cilt II, s. 185-186).

Maarif Nezareti tarafından ibtidâî mekteplerin eğitim-öğretimiyle alakalı muallim, hademe ve talebelerin vazifeleri, talebelere mücâzât (ceza) ve mükâfat (ödül) gibi hususları ayrıntılı bir şekilde anlatan bir tâlimatın hazırlanmadığını gören Yusuf Bahaeddin, lâyihanın haricinde bir de “*Mekâtib-i İbtidâîye Tâlimatı*” adlı tâlimatı hazırlama ihtiyacı duymuştur. Maarif Nezareti de Yusuf Bahaeddin’in ibtidâî mekteplerinin eğitim öğretimiyle alakalı ayrıntılı bir tâlimatın olmadığı iddiasını reddetmiş ve mezkûr mekteplere ait tâlimatın olduğunu ifade etmiştir. Yine Maarif Nezareti, Yusuf Bahaeddin’in hazırladığı tâlimatın, nezarete ait tâlimatların içeriğinde yer aldığını belirtmiştir. İbtidâî mekteplerin eğitim-öğretimiyle alakalı Maarif Nezareti’ne ait “*Talim-i Sıbyan*”, “*Etfâlin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile İcrâ Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dâir Sıbyân Mekâtibi Hâceleri Efendilere İtâ Olunacak Talimât*”, “*Dersaadet Mekâtib-i İbtidaiyesi için Tâlimat -ı Mahsusadır Mevadd-ı Esasiye ve Vezâif-i Muallimin*” ve “*Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi*” gibi çeşitli tâlimatlar bulunmuştur. Maarif Nezareti, ibtidâî mekteplerin eğitim-öğretimine ilişkin tâlimatları maddeler halinde belirtirken; Yusuf Bahaeddin ise konu sınıflandırmasına gitmiştir (Etfâlin Talim ve Tedris...; Mahmud Cevad, 2002; BOA, Y.MTV, 115/39).

Maarif Nezareti’ne ait tâlimat ile Yusuf Bahaeddin’in hazırladığı tâlimat karşılaştırıldığında; bazı bilgilerin aynı, bazı bilgilerin ise farklı olduğu tespit edilmiştir. Maarif Nezareti’ne ait “*Dersaadet Mekâtib-i İbtidaiyesi için Tâlimat-ı Mahsusadır Mevadd-ı Esasiye ve Vezâif-i Muallimin*” adlı tâlimat ile Yusuf Bahaeddin’in tâlimatı arasında ciddi benzerliklerin ve farklılıkların olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki tâlimat karşılaştırıldığında muallimlerin görev tanımının nasıl yapıldığı; talebelerin bulaşıcı hastalığa yakalanması durumunda mektebin alacağı tedbirlerin neler olduğu; sınıftaki defterlere nelerin kaydedildiği; talebelerin yemek ve teneffüs zamanının nasıl düzenlendiği; talebelerin ödül ve ceza disiplinin nasıl icra edildiği gibi konularda hem benzerlik hem de farklılıklar göze çarpmaktadır (Etfâlin Talim ve Tedris...; Mahmud Cevad, 2002; BOA, Y.MTV, 115/39).

7. SONUÇ

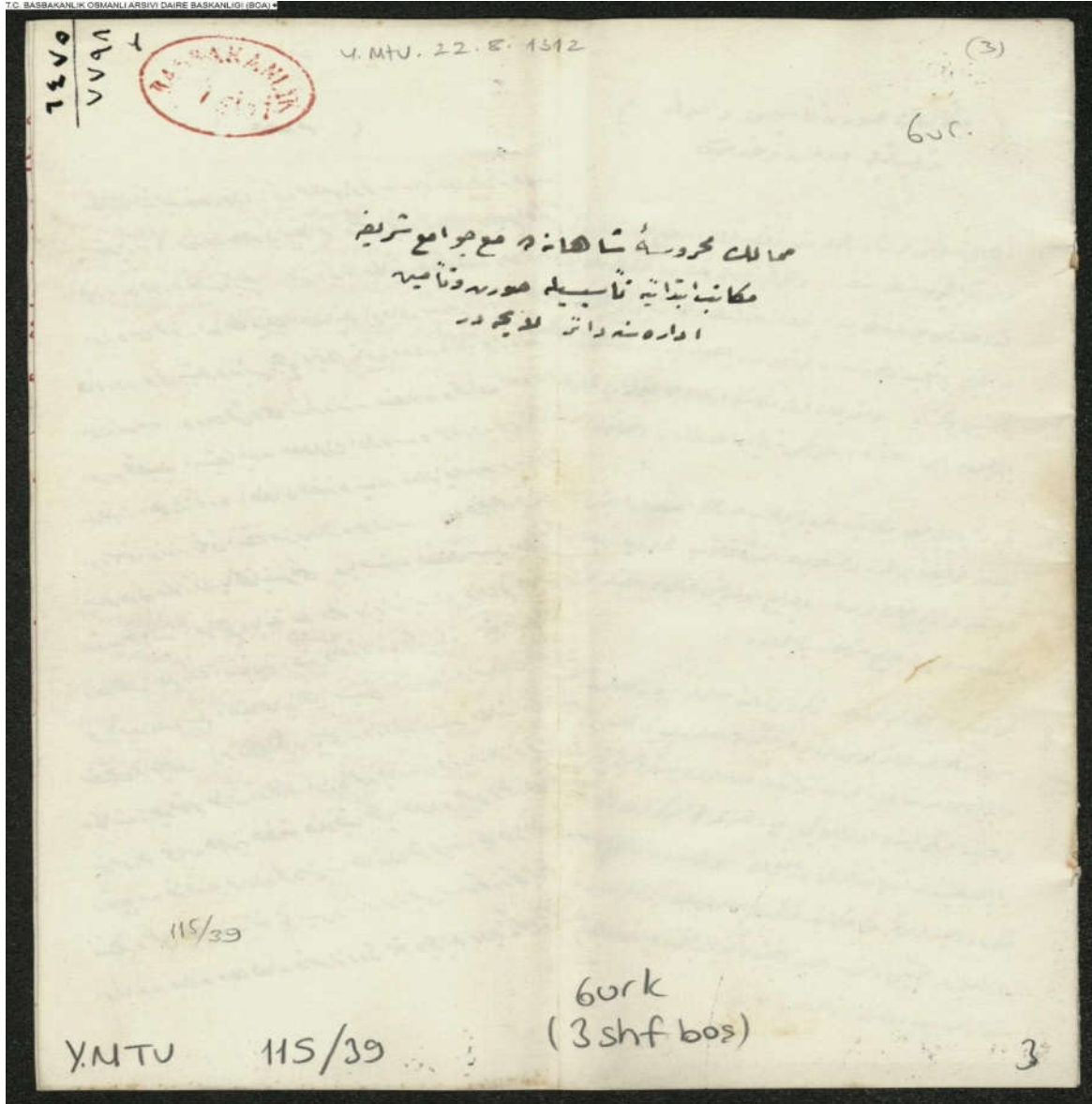
XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren parçalı ve kesintili olarak devam eden Osmanlı’nın eğitimdeki yenileşme çabaları, Tanzimat döneminde yeni bir sürece girmiştir. Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan ibtidâî mekteplerin gelişimi ve yaygınlaştırılması için birçok lâyiha veya tâlimat hazırlanmıştır. Bu tâlimatlardan birini de Bursa Vali Muavini Yusuf Bahaeddin 1895 yılında hazırlamıştır. Yusuf Bahaeddin, Osmanlı’daki eğitim sisteminin temeli ve başlangıcı olan ibtidâî mekteplerin açılmasının toplum için çok önemli olduğunu belirtmiştir. Çünkü temel eğitim kurumlarının olmadığı yerde insanların eğitimden yoksun kalmaları sonucunda İslami bilgileri dahi edinmekte ciddi zorlukların çekildiğini ifade etmiştir. Hatta böylesi bir toplumun batıl fikirlere rahatlıkla tevessül ettiğini gören Yusuf Bahaeddin, temel eğitimin yaygınlaştırılmasının elzem olduğunu düşünmüş ve bunun için lâyiha hazırlamıştır. Yusuf Bahaeddin, ilgili lâyihasında ibtidâî mekteplerin sadece erkekler için değil kızlar için de açılması gerektiğini savunmuştur. Maddi yetersizlikten dolayı kızlar için ibtidâî mektepleri hemen açılmazsa bile kızların erkek ibtidâî mekteplerinde eğitimlerine devam etmelerinin isabetli olacağını düşünmüştür. Yusuf Bahaeddin, bu düşüncesiyle toplumda kız-erkek fark etmeksizin herkesin temel eğitimi almasını istemiştir. Osmanlı Devleti’nde yetişmiş muallimlerin sayısının az olduğunu ve kısa zamanda ibtidâî mektepleri için yeterli sayıda usul-i cedidi bilen muallimlerin yetişmesinin mümkün olmadığını bilen Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mekteplerinin muallim ihtiyacını karye imamlarıyla karşılamayı düşünmüş ve bu yüzden bir karyede ibtidâî mektebi yapılacaksa cami bitişiğine yapılmasını istemiştir. Ayrıca Yusuf Bahaeddin, bir yere ibtidâî mektebin rastgele yapılamayacağını ifade etmiş ve bunun için de bir usul/metot yöntemi sunmuştur. Buna göre ibtidâî mektebi, Müslim halkın bulunduğu hane sayısının yüz olduğu yerlerde bir; yüzden fazla olan yerlerde ise birden fazla yapılmasına kanaat getirmiştir. Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mektebinde etkili ve istifadeli bir eğitimin olması için bir muallimin, kırktan fazla talebeye eğitim vermemesinin gerektiğini vurgulamıştır. Mektepte eğitim gören talebeler, ciddi bir mazeret bildirmediikleri takdirde sürekli eğitime devam etmelidirler; ancak göç mevsiminde ailesine yardım eden karye çocuklarının mektebe devam durumu, maarif komisyonlarınca o andaki şartlara göre karara bağlanmalıdır. Yusuf Bahaeddin, bu düşüncesiyle talebeyi hemen kaybetmemeyi, her daim kazanmayı hedeflemiştir. Yine Yusuf Bahaeddin, eğitim adına yapılan masrafların boşa gitmemesini ve mektepteki yardımların talebeler arasında gerçekten muhtaç olanlara ulaşmasını istemiştir. Yusuf Bahaeddin, ibtidâî mekteplerin yaygınlaştırılmasını, geliştirilmesini, her daim bu mektepler vasıtasıyla toplumun eğitilmesini istemiş ve bunun için kendi düşüncelerini lâyiha ve tâlimat vasıtasıyla üst makamlara bildirmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.
- BOA, MF. MKT. 17/25, (06/M/1291).
- BOA, C.MF. 85/4225, (13/N/1219).
- BOA, MF. MKT. 21/51, (10/L/1291).
- BOA, MF. MKT. 21/11, (07/L/1291).
- BOA, İ.MSM. 25/653, (11/S/1261).
- BOA, Y.MTV. 115/39 (22/Ş/1312).
- Düstür, Birinci Tertip, c. II.
- Etfâlin Talim ve Tadrîs ve Terbiyelerine Ne Vechile Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtib-i Hâce Efendilere İtâ Olunacak Talimât (İstanbul 1263/1847).
- Gelişli, Y. (2002). Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü). *Türkler*, c. 15.
- İhsanoğlu, E. (1998). (Ed.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi*, c.II.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (2003). “Lâyiha”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, c. XXVII.
- Kodaman, B. (1991). *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahmud Cevad İbnü’ş-Şeyh N. (2002). Maârif-i Umûmîye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oğuz, M. (2007). *II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Yazıbaşı, Muhammed A. (2014). *II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştîye Mekteplerinde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi (1908-1918)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.

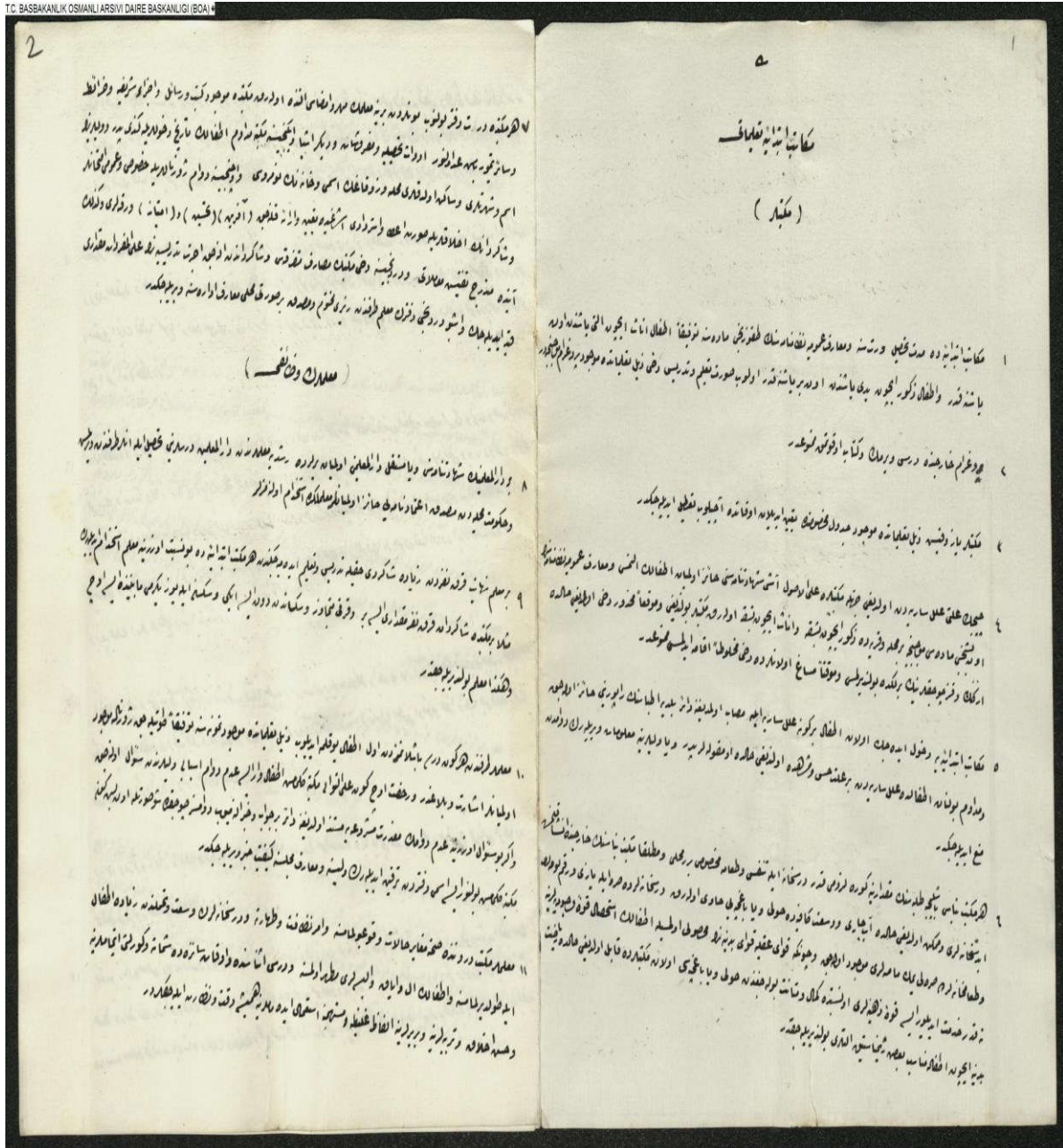
EKLER

Ek-1. Bursa Vali Muavini Yusuf Bahaeddin Tarafından Hazırlanan Lâyihanın İlk Sayfası

Y.MTV.00115.00039.003

Ek-2. Bursa Vali Muavini Yusuf Bahaeddin Tarafından Hazırlanan Tâlimatın İlk Sayfası

Y.MTV.00115.00039.004